

УДК 230.342.3:336

Носов О.Ю.,
д.е.н., доцент, завідувач кафедри економічної
теорії та загальноекономічних дисциплін
Хмельницький кооперативний
торговельно-економічний інститут

РОЗВИТОК СИСТЕМИ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ ТА РЕГУЛЮВАННЯ В ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. В умовах глобальної фінансової кризи особливо яскраво виявились невіршені проблеми в банківській системі України та зростання ризиків її діяльності. У світовій економіці також виявились невіршені проблеми у сфері діяльності фінансових інститутів та банківських систем, що стимулювало реформування міжнародних стандартів банківського регулювання та нагляду. Проте невіршені проблеми і перманентні кризові явища у фінансовій сфері та банківських системах свідчать, що поки що не досягнутий рівень банківського регулювання і нагляду, спроможний мінімізувати ризики. В Україні здійснюються заходи з адаптації міжнародних стандартів банківського нагляду та регулювання, проте зі значним запізненням від їх запровадження в розвинутих економіках. Реалії поглиблення трансформації української економіки свідчать, що існують об'єктивні та суб'єктивні чинники, які перешкоджають повноцінному використанню міжнародних стандартів банківського регулювання і нагляду. Тому питання аналізу стану запровадження міжнародних стандартів банківського нагляду у взаємозв'язку зі станом монетарної сфери і трансформаційними процесами в українській економіці є актуальними.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблематика регулювання банківської системи України широко представлена у науковій літературі. Різні аспекти аналізу стану банківської системи та вдосконалення її регулювання у післякризовий період досліджують у своїх працях О. Барановський, В. Геєць, А. Міщенко, М. Пазера. Проблеми методології Базельської угоди та особливостей її застосування для української банківської системи аналізують С. Буковинський, Т. Унковська, О. Яременко, В. Рудько-Селіванов. Проте умови наростання боргової кризи в країнах ЄС та зростання ризиків у банківській системі України вимагають подальшого дослідження проблематики вдосконалення банківського нагляду та регулювання.

Постановка завдання. Метою статті є визначення напрямів подальшого розвитку банківського нагляду та регулювання. Завдання статті полягає у дослідженні особливостей застосування міжнародних стандартів банківського регулювання і нагляду в українській економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виявлення негативних тенденцій у функціонуванні банківської системи та їх своєчасне усунення є необхідною умовою подальшого розвитку та стабілізації української економіки. Моніторинг банківського сектору є складовою сучасних банківських систем. МВФ розробив показники фінансової стійкості, які враховують найголовніші аспекти функціонування банківської системи. Актуальною є розробка системи банківського моніторингу, яка, крім того, має враховувати усі показники, рекомендовані МВФ.

У міжнародній практиці для оцінки стану та для регулювання банківської системи використовується методологія, розроблена Базельським комітетом з банківського нагляду. 1998 року був прийнятий документ Базель I, в якому основним критерієм для оцінки достатності капіталу комерційних банків пропонується використовувати порівняння капіталу банків з його активами.

Для розрахунку ризику використовується показник невиконання зобов'язань контрагентами банків або кредитний ризик. Для розрахунку використовується вплив коливань ринкових цін на торговельний та інвестиційний портфель банків. Сума відсоткового, валютного, фондового і ризику зміни цін на товари складає ринковий ризик. Отримане значення ринкового ризику співставляється зі зниженням кредитного ризику. Відношення капіталу комерційних банків до суми кредитного та ринкового ризику повинно бути не менше ніж 8% [11, с. 20].

Базель II став новою угодою з банківського нагляду для оцінки якості капіталу, виміру та контролю над його достатністю. Розробку і затвердження угоди Базель II планувалось завершити у 2006 році. У документі також є рекомендації наглядовим органам стосовно оцінки, визначення операційного ризику та його обліку для визначення нормативу достатності капіталу.

Поступовий перехід від угоди Базель I до Базель II був пов'язаний зі змінами у світовій економіці, що змінило саму суть фінансових ризиків. Запровадження інформаційних технологій, зокрема Інтернет-банкінгу, призводить до підвищення операційного ризику та зміни його характеристики. Під впливом процесів глобалізації та розширення операцій у зовнішньоекономічній

діяльності зростає правовий ризик. Важливим була оцінка ризику похідних фінансових інструментів, пов'язаних із запровадженням інноваційних механізмів.

Розвиток банківської системи та диференціація джерел залучення ресурсів підвищує ризикованість її діяльності. Своєчасне виявлення та оцінка ризиків і управління ними є фактором підвищення стабільності не тільки монетарної сфери, а й усієї національної економіки.

В умовах глобальної фінансової кризи банківська система України виявилась неспроможною протидіяти зовнішнім та внутрішнім чинникам її дестабілізації. В Україні криза в значній мірі була спровокована невирішеними проблемами в банківській системі. М. Пацера вказує, що існувала невідповідність капіталу українських банків і строків, на які вони надавали кредити юридичним і фізичним особам (що спровокувало кредитні ризики і ризики ліквідності), – позичали за кордоном строком на 4-5 років під 4,5%, а розміщували кредити на 10-20 років під 12%. Тобто, існують значні строкові, а також валютні дисбаланси у банківській системі України [10, с. 28].

НБУ намагався протистояти кризі через валютно-курсову політику, проте комерційні банки фактично знехтували державними інтересами і переїгравали, властивий усім учасникам ринку, коли кошти, виділені для забезпечення ліквідності, були використані на купівлю доларів США, що спровокувало падіння курсу гривні, значну частину кризових процесів було породжено в банківській системі України.

Ж. Довгань звертає увагу, що більшість українських банків останнім часом значно знизили стандарти щодо надання кредитів, не приховуючи часто того ризику, на який йдуть. Зростання сукупного кредитного портфеля банків (у 50 разів за 5 років – це по суті кредитна лихоманка) призвело до того, що позики надавались без оцінки кредитоспроможності клієнтів, взаємін банки отримували великі обсяги «поганих» кредитів – понад 10% загального обсягу портфеля [7, с. 20].

Українські банки в умовах кризи не змогли сформувати модель антикризової діяльності. О. Барановський приходять до висновку, що банківські кризи пов'язані з масовими закриттями та злиттям банків або їх поглинаннями державою, а також масовим вилученням населенням вкладів. Механізм появи банківських криз є дуже диверсифікованим: подорожчання національної валюти, валютизація активів банківської системи, високий рівень фінансових ризиків у банківській системі, переважання короткострокових зобов'язань у структурі боргу та інші [1, с. 45].

Заходи державного регулювання ліквідності банківської системи, як підкреслюють аналітики НБУ, мають компенсаційний характер. Кредитна політика комерційних банків, скерована на розширення споживчого кредитування за рахунок зовнішніх запозичень, була чинником підвищення ризиків. Крім того кредити переважно використовувались на поточну діяльність, діяльність, що стимулює розвиток інфляційних процесів. В умовах відсутності товарної пропозиції кредитування стимулює зростання імпорту та негативно позначається на платіжному балансі [9, с. 34].

В. Кудряшов звертає увагу, що рекапіталізація проблемних комерційних банків в Україні здійснюється за рахунок збільшення дефіциту державного бюджету, вкладання до статутного капіталу активів у формі державних облигацій, рефінансування банків НБУ. Як наслідок, зростає державний борг, що може спровокувати інфляцію, тому більш доцільним джерелом фінансування рекапіталізації банків є залучення ресурсів від приватизації державного майна [8, с. 37].

Академік В. Геець пропонує для подолання наслідків фінансової кризи залучати позики під гарантію Світового банку для реструктуризації банківської системи і отримання контрольних пакетів ряду банків, які треба об'єднати з існуючими державними, збільшити їх питому вагу до рівня не менше, ніж 20% у статутному капіталі банківської системи. Після такої реструктуризації в Україні можна буде створити конкурентне банківське середовище, в якому банківський капітал приблизно в рівних частинах контролюватиметься державою, приватним бізнесом, а також іноземним капіталом. При цьому держава не втратить можливості для свого впливу на діяльність банківських інститутів що, як показує досвід високорозвинених країн, здійснюється шляхом збільшення своєї питомої ваги в банківському капіталі. Як результат, регуляторна політика держави у грошово-кредитній сфері може бути успішною [5, с. 5].

У табл. 1 наведені дані про основні індикатори фінансової стійкості (ІФС) депозитних корпорацій, що розроблені відповідно до методології, викладеної у Керівництві зі складання індикаторів фінансової стійкості (МВФ, 2007) на підставі даних грошово-кредитної статистики та банківського нагляду.

Значно підвищує ризикованість банківської діяльності в Україні відсутність інформації про реальних власників банків, а також про можливість поповнення капіталу банків з боку приватного капіталу, що ускладнює прийняття раціональних рішень. За таких обставин управління банківською та грошовою системою не забезпечене об'єктивною інформацією. У сфері регулювання банківською діяльністю наростає конфлікт інтересів. З одного боку, існує гостра суспільна і економічна доцільність створення нарізної достовірної інформації стосовно найважливіших аспектів банківської діяльності, з другого, – потужна система кланових та корпоративних інтересів, зацікавлена в приховуванні реальних власників, вартості їх активів та грошових операцій. Лише розв'язання протиріччя на користь суспільства може створити передумови для вирішення проблеми ефективного регулювання монетарної сфери.

НБУ не має стратегії на вирішення проблеми комерційних банків і замість санації та реабілітації системи зайняв позицію врятування всієї системи, що, в принципі, неможливо зробити. Банки-боржники не банкрутують і з боку НБУ підтримується їх ліквідність, хоча значна частина банків, у тому

числі з іноземним капіталом, отримала досить високі прибутки, беручи участь у процесі споживчого і будівельного кредитування [6, с. 5].

Таблиця 1

Основні індикатори фінансової стійкості банківської системи України
у 2008-2012 рр.

Дані на кінець періоду, %

Показники	2008	2009	2010	2011	2012
1. Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06
2. Співвідношення регулятивного капіталу I рівня до зважених за ризиком активів	11,15	14,23	15,11	13,99	13,77
3. Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу	9,16	31,97	29,17	25,76	36,03
4. Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	3,88	13,70	15,27	14,73	19,82
5. Співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів					
Резиденти:	96,85	96,56	96,29	98,23	98,41
Депозитні корпорації	3,77	2,67	3,36	4,71	2,80
Центральний банк	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Інші фінансові корпорації	1,24	1,82	1,70	1,92	1,90
6. Норма прибутку на активи	0,88	-4,38	-1,40	-0,74	0,44
7. Норма прибутку на капітал	7,29	-32,25	-9,73	-5,01	2,92
8. Співвідношення процентної маржі до валового доходу	51,16	66,76	65,98	63,07	64,15
9. Співвідношення процентних витрат до валового доходу	52,95	61,08	61,89	68,26	61,45
10. Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів	9,35	11,45	18,84	18,65	22,15
11. Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	32,99	35,88	91,19	94,73	90,28
12. Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	33,10	28,51	21,61	8,41	2,50

Джерело: [2]

Регулювання банківської системи знаходиться під значним пресом корпоративних інтересів комерційних банків, їх власників, певна частина яких є представниками правлячої еліти. Тому лише достатньо сильне втручання держави може розірвати це замкнуте коло невирішених проблем.

Системи нагляду та банківського регулювання в умовах глобальної фінансової кризи показали обмежену спроможність забезпечити повноцінне кредитування економіки. Тому виникла об'єктивна необхідність в адаптації системи банківського нагляду до післякризових умов.

Базельський комітет у вересні 2010 р. розробив засади регулювання банківських систем, які на саміті найбільш розвинутих країн G20 були затверджені і стали новими стандартами регулювання банківського капіталу і ліквідності [4].

Сучасна система банківського нагляду і регулювання передбачає, що Базель III має враховувати додатково оцінку стану усієї банківської системи з врахуванням чинників макрорівня.

Українські вчені звертають увагу, що міжнародні стандарти банківського регулювання і нагляду Базель I і Базель II мають низку проблем, які мають методологічний характер. Перш за все, це їх спрямованість на мікрорегулювання, тобто на регулювання індивідуальних фінансових інститутів та ігнорування найнебезпечніших системних ризиків, тобто ризиків, що мають макрофінансовий і макроекономічний характер [3].

Передумови глобальної фінансової кризи виникли за умов відносної стабільності основних фінансових інститутів та банківських систем і розпочались за умов розбалансування процесів кредитування, заощадження та інвестування.

В Україні в банківській системі запроваджено лише стандарти Базель I, а стандарти Базель II використовуються лише частково. З 2013 р. почали запроваджуватись стандарти Базель III і до 2019 р. передбачається їх повноцінне використання. В сучасних умовах має бути вирішене широке коло поки що не врегульованих проблем банківської діяльності, що вимагає додаткових регулюючих заходів.

Одночасно проведення регулюючих заходів в умовах обмеження кредитних ресурсів у банківській системі для зменшення її ризикованості неминуче призведе до зниження обсягів кредитування за рахунок зменшення частки проблемних кредитів, що має бути враховано при проведенні грошово-кредитної політики.

Висновки з даного дослідження. Подальший розвиток системи банківського нагляду та регулювання в Україні пов'язаний із застосуванням міжнародних стандартів, розроблених Базельським комітетом. В світовій банківській системі відбувся поступовий перехід від стандартів

Базель I до Базель II з відповідною зміною національних стандартів банківського нагляду та регулювання. Проте глобальна фінансова криза виявила чисельні проблеми банківського регулювання, що зумовило розробку і запровадження нових стандартів Базель III. Сучасна система банківського нагляду передбачає перехід від оцінки чинників ризику від мікрорівня до макрорівня. В українській банківській системі поки що вдалося адаптувати стандарти Базель I і частково Базель II. Передбачається тільки розпочати запровадження стандартів Базель III, що буде вимагати значних заходів з подальшого розвитку і вдосконалення системи банківського нагляду і регулювання.

Література

1. Барановський О. Банківська криза: суть, фактори виникнення та особливості прояву / О. Барановський // Економіка України. – 2010. – № 2. – С. 34-48.
2. Бюлетень Національного банку України. – 2013. – №3(240) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58127.
3. Буковинський С.А. Уроки глобальної фінансової кризи: міжнародні проблеми реформування міжнародних стандартів банківського регулювання і нагляду / С.А. Буковинський, Т.Е. Унковська, О.Л. Яременко // Економічна теорія. – 2011. – № 1. – С. 79-90.
4. Влияние новых требований Базель-III для Украины неоднозначно. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrbank.info>.
5. Геєць В. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики в Україні до і під час фінансової кризи / В. Геєць // Економіка України. – 2009. – № 1. – С. 6-23.
6. Геєць В. Формування і розвиток фінансової кризи 2008-2009 років в Україні / В. Геєць // Економіка України. – 2010. – № 4. – С. 5-24.
7. Довгань Ж. Фінансова стійкість банківських установ у період економічної кризи / Ж. Довгань // Вісник НБУ. – 2009. – № 1. – С. 20-26.
8. Кудряшов В. Рекапіталізація проблемних банків з використанням державних ресурсів / В. Кудряшов // Економіка України. – 2010. – № 1. – С. 37-48.
9. Міщенко А. Ліквідність банківської системи України: сучасний стан, чинники та напрями підвищення ефективності регулювання / В. Міщенко, А. Сомик // Вісник НБУ. – 2009. – №1. – С.34-41.
10. Пацера М. Світова фінансова криза та її наслідки для банківської системи України / М. Пацера // Вісник НБУ. – 2009. – № 1. – С. 28-33.
11. Рудько-Селиванов В.В. Базельское соглашение по банковскому капиталу и риску производных финансовых инструментов / В.В. Рудько-Селиванов, А.А. Афанасьев, К.Н. Лапина // Деньги и кредит. – 2004. – № 2. – С. 20-25.

УДК 336.225:340.130.5

Крайник О.П.,
д.е.н., професор, зав. кафедрою
економічної політики та економіки праці
Львівський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління
при Президентіві України

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Податкове регулювання є одним із найважливіших факторів, які визначають конкурентоспроможність підприємства, а підвищення обґрунтованості та ефективності податкової системи створює стимули для розвитку підприємництва, зменшення масштабів тіньової економіки, збільшення надходжень до всіх рівнів бюджетів. Вплив ендогенних та екзогенних факторів на зміну економічної кон'юнктури в умовах економічної кризи зумовили необхідність здійснення термінових економічних реформ, зокрема і реформи податкової системи.

До основних завдань реформування економіки країни, згідно Програми економічних реформ Президента України на 2011-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка,